

PRIKAZI I OCJENE

Toponimija otoka Ugljana

V. Skračić (ur.), Zadar: Centar za jadranska onomastička istraživanja
Sveučilišta u Zadru, 2007.

Suradnici: Slobodan Čače, Josip Faričić, Emil Hilje, Kristijan Juran, Ante Jurić, Milenko Lončar, Damir Magaš, Vladimir Skračić, Sofija Sorić, Barbara Vodanović i Nikola Vuletić

Toponimija otoka Ugljana druga je knjiga u nizu *Centra za jadranska onomastička istraživanja* koji je započet *Toponimijom otoka Pašmana*. Knjiga je podijeljena u dvije cjeline. U prvoj se prikazuje onomastički ambijent otoka Ugljana, tj. opisuju se njegova geografska obilježja, govori se o naseljenosti otoka u prapovijesti i antici itd. Drugi dio knjige posvećen je samoj toponimiji – suvremenom stanju, povijesnoj građi te jezičnim karakteristikama toponima. Knjiga je plod suradnje skupine znanstvenika u kojoj su J. Faričić, D. Magaš, S. Čače, M. Lončar, K. Juran, E. Hilje, S. Sorić, A. Jurić, B. Vodanović, N. Vuletić te voditelj cijeloga projekta V. Skračić.

ONOMASTIČKI AMBIJENT OTOKA UGLJANA (5–157)

Prikaz onomastičkoga ambijenta otoka Ugljana počinje studijom »Geografska obilježja i njihova funkcionalna povezanost s toponimima otoka Ugljana« (5–45) autora Josipa Faričića i Damira Magaša.

Kako su zemljopisna imena u izravnoj vezi s funkcionalnim promjenama u otočnom prostoru, bilo je bitno prikazati geografske značajke otoka Ugljana. Uočeno je da su se prevladavajući procesi depopulacije i deagrarizacije na Ugljanu duboko odrazili na otočnu toponimiju. Naime, između 1857. i 1948. zbog smanjenog mortaliteta i povećane stope nataliteta te gospodarskog razvoja došlo je do porasta broja stanovnika, no od 1948. do 2001. otok obilježava depopulacija, koja je najveća između 1971. i 1981., kad se broj stanovnika upola smanjio. Time se smanjio i broj izvornih govornika, tj. korisnika toponima pa postoji opasnost da se zemljopisna imena postupno izgube iz uporabe te da ostanu samo jezični spomenici zabilježeni u knjigama i na geografskim kartama.

Poznavanje procesa naseljavanja i demografski uvjeti vrlo su važni za razumijevanje povijesne toponimije otoka Ugljana. Historiografska se pitanja vezana uz otok Ugljan obrađuju u sljedećim radovima: »Prilog poznavanju naseljenosti otoka Ugljana u prapovijesti i antici« (S. Čače) (47–56), »Porfiro-

genetovo dalmatinsko otočje i pitanje otoka Ugljana» (M. Lončar) (57–73), »Zemljišni posjed zadarskih dominikanaca na otoku Ugljanu« (K. Juran) (75–99) te »Spomenici srednjovjekovnoga graditeljstva na Ugljanu« (E. Hilje / S. Sorić) (101–131).

O kartografskim prikazima otoka Ugljana tijekom povijesti riječ je u radu »Otok Ugljan na starim geografskim i pomorskim kartama« (J. Faričić) (133–157). Prvi detaljniji prikazi otoka Ugljana potječu iz početka 16. stoljeća, a prije toga je primorski prostor Hrvatske prikazivan na preglednim zemljopisnim i pomorskim kartama sitnog mjerila. Do dvadesetih godina 17. stoljeća o otoku Ugljanu, kao i o ostalom hrvatskom jezičnom prostoru, u europskim geografskim i kartografskim središtima postojale su samo oskudne informacije. Novi impuls u razvoju kartografiranja otoka Ugljana uslijedio je potkraj 17. i početkom 18. st. s djelima V. M. Coronellija te topografskim kartama Dalmacije. Mletačka Republika organizirala je terenske izvide, a poslije i složenije mjerničke aktivnosti koji su rezultirali kvalitetnim kartografskim prikazima.

Unutar druge cjeline TOPONIMIJA OTOKA UGLJANA (163–392) prilozi su raspoređeni u nekoliko tematskih skupina: METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA, SUVREMENA GRAĐA, POVIJESNA GRAĐA i JEZIČNI POGLED NA UGLJANSKU TOPONIMIJU.

1. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA (163–171) (Ante Jurić i Vladimir Skračić)

Svi su toponimski likovi dobiveni od izvornih govornika u naseljima otoka Ugljana i na Lazaretu. Radi što preciznije ubikacije dobivenih likova autori su izradili toponomastičke karte otoka Ugljana i ondje ih prema određenom rasporedu locirali. Toponimi su usustavljeni u abecedno kazalo koje upućuje i na potvrde u korpusu i na lokacije u prostoru na toponomastičkim kartama. U korpusu su podmorski, obalni i kopneni toponimi. Ankete u otočnim naseljima provedene su u veljači 2005., a na Lazaretu u proljeće 2007. godine. U vođenju anketa sudjelovali su prof. dr. Vladimir Skračić, voditelj projekta *Onomastica Adriatica* i voditelj *Centra za jadranska onomastička istraživanja* te suradnici na projektu *Onomastica Adriatica* dr. Nikola Vuletić, Kristijan Juran i Ante Jurić te mr. Barbara Vodanović i studentica Nikol Dundov. Anketirali su 36 ispitanika, ponajviše pripadnika treće dobi. Ankete su uvijek vođene s više ispitanika istodobno. Sve je tonski zabilježeno. Ankete su započinjale praćenjem obalne crte otoka, i to na terenima s najmanjim brojem nepoznanica, zatim su popisivani toponimi u naseljima, po obradivim površinama, pa hidronimi, oronimi itd. U prvoj fazi ispitivanja nastojalo se ispitanicima ne sugerirati odgovor, a u drugoj je fazi suradnja tekla uz pomoć

katastarskih mapa i drugih povijesnih izvora i tada se uz pitanja sugerirao toponimski lik. Često su ispitanici znali i locirati toponim u prostoru.

2. SUVREMENA GRAĐA (175–244)

Anketiranjem je u Ugljanu, Lukoranu, Sutomišćici, Poljani, Preku, Lazaretu, Kalima i Kukljici prikupljen 1241 toponim. Na zemljovidu oni su razvrstani u deset sektora na koje je otok podijeljen. Sektori su u smjeru od sjeverozapada prema jugoistoku označeni početnim slovima UGA do UGJ. Unutar svakoga sektora toponimi su označeni od broja jedan na sjeverozapadu sektora do najvećega broja na jugoistoku. Korpus suvremenih toponima izradili su V. Skračić, B. Vodanović i N. Vuletić (175–216). Svi su toponimi uneseni u onom sintaktičkom obliku u kojemu su zabilježeni u terenskom istraživanju (npr. *Žužnja Pūnta* i *Pūnta Čerēnac*). Također, pazilo se na to je li riječ o varijanti ili o zasebnom imenu. Pod varijantu autori su svrstali one toponime koji se međusobno samo neznatno prozodijski razlikuju, po mjestu ili kvaliteti akcenta. Svi se takvi toponimi u abecednom kazalu nalaze pod istom natuknicom.

Korpus je usustavljen u pet stupaca. U prvome je kratica za ime otoka i ime sektora, npr. UGB (drugi sektor), UGC (treći sektor) itd. Zatim se navodi redni broj toponima u konkretnom sektoru. U trećem je stupcu toponimski lik kakav je zabilježen na terenu, a u četvrtome se donosi kratica imena naselja. U posljednjem se stupcu daje kratki opis referenta.

Primjer:

SEK.	BROJ	TOPONIM	NASELJE	REFERENT/OPIS
UGA	1	Žūnkāl	UG	prolaz između Ugljana i Rivnja...
UGA	3	Vāla na Supētru	UG	uvalica

Prateće toponomastičke karte otoka Ugljana (217–228) izradio je ručno K. Juran, na predlošku vojnih (VGI: 1974) karata mjerila 1 : 10.000. Juran se služilo i kartama bjelicama s ucrtanim izohipsama. Donosi se jedna sinoptička karta te jedanaest sektorskih. Otok Ugljan je, kao što je već rečeno, podijeljen na deset sektora, a jedanaesti se odnosi na otok Lazaret. Karte uključuju i određeni broj toponomastičkih referenata koji okružuju otok, od manjih otoka, hridi, tjesnaca, podmorskih geografskih objekata do mjesta dobrih za ribolov.

Na kraju dijela knjige o suvremenoj ugljanskoj toponimijskoj građi donosi se »Abecedno kazalo suvremenih toponima« (229–244).

3. POVIJESNA GRAĐA (247–329)

U korpus ugljanske toponimije autori su uključili i povijesne potvrde. Riječ je o objavljenoj i neobjavljenoj arhivskoj građi od 13. do 18. stoljeća (pripremio K. Juran), zatim o povijesnim kartama od najstarijih sačuvanih izdanja do prve četvrtine 19. stoljeća (pripremio J. Faričić) te o katastarskim mapama prvoga austrijskog katastra iz 1824. godine (pripremio K. Juran) gdje se prikazuje i prostorna distribucija toponima.

U »Popisu povijesnih toponima iz arhivske građe« (K. Juran) (247–280) donosi se 729 toponima. Građa je svrstana u tablicu koja sadržava devet stupaca. Prvi stupac predstavlja redni broj toponima u tablici. Drugi sadržava godinu spominjanja toga toponima. U trećem je kratica naselja u kojem je toponim potvrđen. U četvrtom se stupcu donosi toponimski lik s izvornom grafijom ili više grafijskih varijanata toga toponima. Ako se donosi više potvrda za jedan toponim, one se redaju po kronološkom a ne po abecednom kriteriju, a najranija potvrda ispisana je masnim slovima. Peti stupac sadržava kraticu za vrstu imenovanoga zemljopisnog objekta, u šestom se donosi kratica izvora, u sedmome kratice pojedinih zadarskih bilježnika ili zadarskih knezova, u osmome podatak gdje se nalazi izvor, dok se u devetom stupcu donosi današnji toponimski lik, a u zagradi kratica sektora i redni broj toponima.

Također je tablično predstavljen i »Popis toponima na starim geografskim i pomorskim kartama« (J. Faričić). Popis je organiziran u šest stupaca: (1) u prvome se donosi toponim u obliku u kojem je zabilježen na karti, (2) slijedi opis referenta, (3) identifikacija, tj. današnji toponim koji odgovara povijesnome, (4) godina izdanja karte, (5) kartografski izvor i (6) broj grafičkog prikaza u prilogu s povijesnim kartama koji slijedi nakon popisa.

Prikaz povijesne građe završava poglavljem »Toponimi na katastarskim mapama iz 1824. godine« (K. Juran). Toponimi su ekscerpirani iz mapa šest katastarskih općina otoka Ugljana te su tablično prikazani u tri stupca: u prvome stupcu abecedno se navode toponimi, u drugome kratica katastarske općine kojoj pripada zemljopisni objekt na koji se toponim odnosi, a u trećem današnji toponimski lik sa slovno-brojčanom identifikacijom iz »Korpusa suvremenih toponima«.

4. JEZIČNI POGLED NA UGLJANSKU TOPONIMIJU (333–376)

Tri su znanstvena priloga posvećena jezičnim značajkama ugljanske toponimije: prva opisu čakavskih govora otoka Ugljana (A. Jurić: »Fonološki i morfološko-sintaktički kriteriji za bilježenje ugljanskih toponima«, 333–344), druga romanskom jezičnom naslijeđu (N. Vuletić: »Toponimi roman-

skog postanja na Ugljanu i Pašmanu«, 345–360), a treća toponimima antroponimnoga postanja (B. Vodanović: »Toponimi antroponimnoga postanja na Ugljanu«, 361–371).

Studija je Ante Jurića, usto što ugljanske ikavsko-ekavske govore srednjoločakavskoga dijalekta s obzirom na sudbinu iskonski dugih vokala *e*, *o*, *a* raspoređuje u četiri skupine (u prvoj su govori Kukljice, Sutomišćice i Lukorana u kojima je *ē*, *ō*, *ā*, u drugoj Preka i Lazareta s fonemima *ie*, *ō*, *ā*, u trećoj Poljane i Ugljana s fonemima *ie*, *uo*, *ā*, a u četvrtoj govoru Kali s *ie*, *uo*, *ua*), ujedno i prinos dijalektološkoj raspravi o duljenju iskonski kratkog *ā* te rjeđe *ē*, *ō*. Naime, uspoređujući stanje u povijesnim potvrdama s današnjim stanjem, Jurić zaključuje kako povijesni toponimi upućuju na to da je zatvaranje dugih samoglasnika te duljenje iskonski kratkih na Ugljanu pojava stara do 200 godina¹. I duljenje kratkih i zatvaranje te diftongiranje dugih vokala dio su istoga procesa neutralizacije opozicije po duljini, zbog čega dolazi do prefonologizacije kvantitete u kvalitetu. Zaključeno je i da se diftongizacija u svim naseljima provodi u smjeru od zatvorenijih vokala prema otvorenijima, bez preskakanja redoslijeda, a upravo se zahvaćenost diftongiranjem vokala *ē*, *ō*, *ā* pokazala kao najbolji kriterij za podjelu ugljanskih govora u navedene skupine. Pokazano je također da su neke fonološke crte u procesu: iskonski dugi *ā*, fonem koji se u ugljanskim govorima reflektira kao [*ā*] (pa se tako i izgovara u Kukljici, Sutomišćici i Lukoranu), u Preku, Lazaretu i Poljani izgovara se veoma blizu [*ō*].

Današnja je toponimija otoka Ugljana i Pašmana pretežno hrvatska čakavska, no u njoj je preživio i mali broj imena koja potječu iz razdoblja prije dolaska Hrvata. U svojoj studiji Nikola Vuletić na dijakronijskoj razini identificira romanske slojeve u ugljanskoj toponimiji: (1) najraniji romanski i dalmatski sloj (prvomu pripadaju npr. *Bânj* < BA(L)NEAE i *Pâšman* < POSTUMIANUM, a drugomu npr. imena otočića u Pašmanskom kanalu *Ričul* < ERĪCIUS + -ŪLUS i *Čavâtul* < CLAVATŪLUS) te (2) mletački sloj i ostale “italoromanske” slojeve (nije riječ o brojčano većoj skupini, već o i danas prozirnim toponimima, a koji se uglavnom odnose na proizvode ljudskog rada, npr. *Ĵardīn* (park u Preku) < mlet. *zardin* ‘vrt’ i *Fôša* (dio Sutomišćice uz nekadašnji kanal) < *foša* < mlet. *fossa* ‘kanal’.

Toponimi antroponimnoga postanja potvrđeni su na otoku Ugljanu u oso-bito velikom broju, a Barbara Vodanović ih u svojoj studiji naziva *antropotonimima*. Takvi toponimi najčešće su imena dijelova sela, obradivih

¹ Kako Jurić navodi, Hraste tu pojavu smješta već u 15. stoljeće, a Šimunović smatra da ona nije starija od jednog stoljeća.

površina, raznih artefakata, geomorfoloških oblika i sl. Donosi se tablični popis svih antropotoponima razvrstanih prema podrijetlu antroponima s kojim su u vezi. Analiza pokazuje da je najviše takvih toponima poteklo od prezimena (43%) i osobnih nadimaka (30%), a manje od obiteljskih nadimaka (12%), osobnih imena (7%) i hagionima (5%).

Otok Ugljan dosad nije bio onomastički istražen. Stoga je knjiga *Toponimija otoka Ugljana* popunila prazno mjesto u hrvatskoj onomastici, i to na najbolji mogući način. Zajedničkim radom skupine povjesničara, geografa i jezikoslovaca nastala je toponomastička monografija koja može poslužiti kao model za sljedeća multidisciplinarna onomastička istraživanja. Usustavljeno predstavljanje građe te kvalitetni kartografski prikazi ugljanske toponimije od najstarijih vremena do suvremenog stanja čine ovu knjigu i vizualno privlačnom. Na kraju čestitka svim autorima na njihovu doprinosu u stvaranju ove vrijedne knjige.

Ankica Čilaš Šimpraga